

دانشگاه بیرجند

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

گروه آموزشی علم اطلاعات و دانش‌شناسی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی

نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان در توسعه فرهنگ مطالعه

کاربران

استاد راهنما

دکتر محمدجواد هاشم‌زاده

استاد مشاور

دکتر محسن نوک‌کاریزی

نگارش

حکیمه دهقانی راینی

بهمن‌ماه ۱۳۹۲

سپاس بی کران پروردگار یکتا را که، هستی مان بخشید و به طریق علم و دانش، نمونه‌مان شد و به
همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه‌چینی از علم و معرفت را روزیمان
ساخت.

با تشکر فراوان از

جناب آقای دکتر محمد جواد هاشم زاده که در کمال سعه صدر، در تمام مراحل این پژوهش با
دقت زیاد، ژرف نگری و سکینایی راه‌نمایی ام فرمودند و از هیچ کوزه‌گلی دریغ نکردند.
جناب آقای دکتر محسن نوک‌نیزی به دلیل یاری‌های بی‌چشمداشت ایشان که بسیاری از
سختی‌ها را بر ابرام آسان نمودند.

اساتید فرزانه و دلسوز جناب آقای دکتر محمد رضا کلبانی و سرکار خانم دکتر لیلی سیفی که
زحمات داورانی این پایان‌نامه را تقبل فرمودند.

خانواده عزیزم که محظرات ناب باور بودن، لذت و غرور دانستن، جسارت خواستن،
عظمت رسیدن و تمام تجربه‌های یکتا و زیبای زندگیم، مدیون حضور آنهاست.
و همه دوستان عزیزم که همیشه رفیق راهم بودند.

تقدیم بہ

استوارترین تکیہ گاہم

دستان پر مہر پدرم

سبزترین نگاہ زندگی ام

چشمان پر امید مادرم

سکین ترین سایہ زندگی ام

مہربانی بی کران، مہم سرم

و بزرگ ترین دلگرمی ام

وجود با برکت خواہرا نم

چکیده

پژوهش حاضر به روش پیمایشی به منظور بررسی نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان در توسعه فرهنگ کاربران مطالعه کاربران انجام شد. برای فرهنگ مطالعه سه لایه ارزش‌ها و باورها، قواعد و جلوه‌ها در نظر گرفته شد. حجم جامعه آماری ۱۳۵۹۴ نفر بود. حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای ۳۷۳ نفر تعیین شد. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته بود که روایی آن توسط متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی و پایایی آن از با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ مورد تأیید قرار گرفت. طبق یافته‌های به دست آمده از دیدگاه کاربران، نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان در توسعه لایه باورها (میانگین ۳/۲۷) و جلوه‌ها (میانگین ۳/۲۵) بالاتر از حد متوسط و در توسعه لایه قواعد (میانگین ۲/۸۲) در حد متوسط بود. اما به طور کلی، نقش این کتابخانه‌ها در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران خود کم‌تر از حد مطلوب (۸۰ درصد) بود. بین میانگین نمرات حاصل از نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان در توسعه لایه باورها و جلوه‌ها تفاوت معناداری وجود نداشت. اما بین میانگین نمرات نقش این کتابخانه‌ها در توسعه لایه قواعد با دو لایه باورها و جلوه‌ها تفاوت معنادار وجود داشت. همچنین بین میانگین نمرات حاصل از نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان براساس متغیر جنسیت، گروه‌های سنی و مدارک تحصیلی کاربران تفاوت معناداری وجود نداشت. به طور کلی از یافته‌های به دست آمده می‌توان نتیجه‌گیری کرد که کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان نقش خود را در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران به خوبی ایفا نکرده‌اند. این کتابخانه‌ها می‌توانند با وضع قواعد و راهکارهای بهتر موجب بهبود فرهنگ مطالعه شوند.

کلیدواژه‌ها: کتابخانه‌های عمومی، فرهنگ مطالعه، شهرستان کرمان، کاربران

فصل ۱: کلیات پژوهش

..... ۱	مقدمه:
..... ۲	۱-۱ بیان مسئله
..... ۴	۲-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش
..... ۵	۳-۱ هدف پژوهش
..... ۵	۴-۱ سؤال های پژوهش
..... ۵	۵-۱ فرضیه های پژوهش
..... ۶	۶-۱ تعاریف عملیاتی مفاهیم

فصل ۲: مبانی نظری و پیشینه پژوهش

..... ۸	مقدمه
..... ۸	۱-۲ مطالعه
..... ۹	۱-۱-۲ اهمیت و جایگاه مطالعه در فرهنگ دینی و ملی
..... ۱۰	۲-۱-۲ انگیزه ها و اهداف مطالعه
..... ۱۲	۳-۱-۲ انواع مطالعه
..... ۱۲	۲-۲ فرهنگ
..... ۱۳	۱-۲-۲ ویژگی های فرهنگ
..... ۱۴	۲-۲-۲ لایه های فرهنگ
..... ۱۴	۳-۲ رابطه بین فرهنگ و مطالعه
..... ۱۵	۴-۲ فرهنگ مطالعه
..... ۱۵	۱-۴-۲ لایه های فرهنگ مطالعه
..... ۱۶	۲-۴-۲ عوامل مؤثر بر ترویج فرهنگ مطالعه
..... ۱۷	۵-۲ کتابخانه های عمومی
..... ۱۸	۱-۵-۲ تاریخچه بعثت کتابخانه های عمومی
..... ۱۸	۲-۵-۲ اهداف کتابخانه های عمومی
..... ۲۰	۳-۵-۲ وظایف و خدمات کتابخانه های عمومی
..... ۲۱	۴-۵-۲ نقش کتابخانه های عمومی در توسعه فرهنگی

..... ۲.۱	۵-۵-۲ نقش کتابخانه های عمومی در گسترش فرهنگ مطالعه
..... ۲.۲	۶-۵-۲ جایگاه کتابخانه های عمومی در جامعه
..... ۲.۳	۶-۲ پیشینه پژوهش تحقیق
..... ۲.۳	۱-۶-۲ پیشینه در خارج از کشور
..... ۲.۶	۲-۶-۲ پیشینه در داخل کشور
..... ۳.۱	۷-۲ استنتاج از پیشینه پژوهش

فصل ۳: روش شناسی پژوهش

..... ۳.۲	مقدمه
..... ۳.۲	۱-۳ نوع و روش پژوهش
..... ۳.۴	۲-۳ جامعه آماری پژوهش
..... ۳.۴	۳-۳ حجم نمونه و روش نمونه گیری
..... ۳.۴	۴-۳ ابزار گردآوری داده ها و اطلاعات
..... ۳.۵	۵-۳ روایی و پایایی ابزار اندازه گیری
..... ۳.۵	۶-۳ روشهای آماری بررسی و تحلیل داده ها
..... ۳.۶	۷-۳ محدودیت ها و مشکلات پژوهش

فصل ۴: یافته های پژوهش

..... ۳.۸	مقدمه
..... ۳.۸	۱-۴ توصیف داده ها
..... ۳.۸	۱-۱-۴ توصیف متغیرهای جمعیت شناختی پاسخ گوین
..... ۳.۹	۲-۴ تحلیل داده ها
..... ۳.۹	۱-۲-۴ سؤال اول پژوهش
..... ۴.۱	۲-۲-۴ سؤال دوم پژوهش
..... ۴.۲	۳-۲-۴ سؤال سوم پژوهش
..... ۴.۴	۴-۲-۴ فرضیه نخست پژوهش
..... ۴.۴	۵-۲-۴ فرضیه دوم پژوهش
..... ۴.۶	۶-۲-۴ فرضیه سوم پژوهش
..... ۴.۶	۷-۲-۴ فرضیه چهارم پژوهش
..... ۴.۷	۸-۲-۴ فرضیه پنجم پژوهش

۳-۴ خلاصه و جمع بندی یافته ها

۴۷

فصل ۵: بحث و نتیجه گیری

مقدمه

۴۹

۱-۵ خلاصه پژوهش

۴۹

۲-۵ بحث و بررسی

۵۱

۱-۲-۵ سوال نخست پژوهش

۵۱

۲-۲-۵ سوال دوم پژوهش

۵۲

۳-۲-۵ سوال سوم پژوهش

۵۳

۴-۲-۵ فرضیه اول پژوهش

۵۵

۵-۲-۵ فرضیه دوم پژوهش

۵۶

۶-۲-۵ فرضیه سوم پژوهش

۵۷

۷-۲-۵ فرضیه چهارم پژوهش

۵۸

۸-۲-۵ فرضیه پنجم پژوهش

۵۸

۳-۵ نتیجه گیری کلی

۵۹

۴-۵ پیشنهادها

۶۰

۱-۴-۵ پیشنهادهای برخاسته از پژوهش

۶۰

۲-۴-۵ پیشنهادهایی برای پژوهشهای آتی

۶۱

پیوست ها

۶۴

فهرست منابع

۶۹

چکیده انگلیسی

۷۶

فهرست جداول

.....۳۵.....	جدول ۳-۱ نتایج به دست آمده از آزمون آلفای کرونباخ
.....۳۸.....	جدول ۴-۱ توزیع فراوانی جنسیت پاسخ گوین
.....۳۹.....	جدول ۴-۲ توزیع فراوانی گروه های سری پاسخ گوین
.....۳۹.....	جدول ۴-۴ توزیع فراوانی تحصیلات پاسخ گوین
.....۴.....	جدول ۴-۵ توزیع فراوانی و میانگین گویع های مربوط به نقش کتابخانه های عمومی در لایع باورها و ارزش ها
.....۴۱.....	جدول ۴-۶ میانگین نقش کتابخانه های عمومی در لایع باورها و ارزش ها
.....۴۱.....	جدول ۴-۷ توزیع فراوانی و میانگین گویع های مربوط به نقش کتابخانه های عمومی در لایع قواعد
.....۴۲.....	جدول ۴-۷ توزیع فراوانی و میانگین گویع های مربوط به نقش کتابخانه های عمومی در لایع قواعد (ادامه)
.....۴۲.....	جدول ۴-۸ میانگین نقش کتابخانه های عمومی در لایع قواعد
.....۴۳.....	جدول ۴-۹ توزیع فراوانی و میانگین گویع های مربوط به نقش کتابخانه های عمومی در لایع جلوه ها
.....۴۴.....	جدول ۴-۱۰ میانگین نقش کتابخانه های عمومی در لایع جلوه ها
.....۴۴.....	جدول ۴-۱۱ آزمون معناداری تفاوت بین میانگین نمرات نقش کتابخانه های عمومی در توسعه فرهنگ مطالعه و حد مطلوب
.....۴۵.....	جدول ۴-۱۲ آزمون معناداری تفاوت بین میانگین نمرات نقش کتابخانه های عمومی در لایع های مختلف
.....۴۵.....	جدول ۴-۱۳ آزمون معناداری تفاوت بین میانگین نمرات در لایع های مختلف فرهنگ مطالعه به صورت دو به دو
.....۴۶.....	جدول ۴-۱۴ آزمون معناداری تفاوت بین میانگین نمرات نقش کتابخانه های عمومی در توسعه فرهنگ مطالعه براساس جنسیت
.....۴۷.....	جدول ۴-۱۵ آزمون معناداری تفاوت بین میانگین نمرات نقش کتابخانه های عمومی در توسعه فرهنگ مطالعه بر مبنای سن
.....۴۷.....	جدول ۴-۱۶ آزمون معناداری تفاوت بین میانگین نمرات نقش کتابخانه های عمومی در توسعه فرهنگ مطالعه بر مبنای تحصیلات
.....۵.....	جدول ۵-۱ خلاصه یافته های پژوهش

فصل ۱

کلیات پژوهش

مقدمه:

مطالعه و کتابخوانی یکی از شاخص‌های رشد و بالندگی هر کشور و ابزار اصلی افزایش سطح آگاهی و دانش تک تک افراد جامعه است. افزایش سطح آگاهی و دانش افراد جامعه موجب بهبود نگرش و رفتار افراد جامعه و تجلی تواناییها و استعدادهاى نهفته در راستای هموار ساختن و تسريع فرآیند پیشرفت جامعه می‌شود و این همان توسعه فرهنگی است که به دنبال خود توسعه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جامعه را رقم می‌زند. به عبارت دیگر، لازمه توسعه همه جانبه یک کشور، داشتن مردمی آگاه، با شعور و با درایت و دارای فکر و اندیشه صحیح و درست است. در جوامع پیشرفته سالهاست که توجه به ارتقاء سطح آگاهی و دانش عمومی، کلید و رمز پیشرفت محسوب می‌شود.

برای گام گذاشتن در جهت پیشرفت و تحولات عظیم فرهنگی، اقتصادی و صنعتی و بهره‌مندی از رفاه بیشتر در زندگی، بایستی فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در جامعه ترویج پیدا کند.

در ایجاد عادت و علاقه به مطالعه و ترویج کتابخوانی، عوامل متعددی مؤثرند. در این میان کتابخانه‌های عمومی نقش عمده‌ای در پرورش یک ملت پیشرفته و خلق یک جامعه با افرادی مطلع دارند. دستیابی به منابع خواندنی، یکی از عوامل مهم اثرگذار بر وضعیت مطالعه افراد است. از هزاران سال پیش، زمانی که ابزار انتقال بشر الواح گلی بود تاکنون که هر روز به تنوع اب زارهای انتقال دانش افزوده می‌شود و منابع دیداری - شنیداری و منابع رقومی جزء ابزارهای رایج انتقال دانش شده اند، کتابخانه‌ها بهترین گزینه برای نگه داری و در دسترس قرار دادن اطلاعات، بدون توجه به محمل انتقال دهنده آن بوده‌اند. در این میان کتابخانه های عمومی با قابلیت حضور دائمی در سرتاسر زندگی افراد، تهیه انواع منابع اطلاعاتی متناسب با نیاز همه اقشار جامعه و در دسترس قرار دادن آن ها، نقش مهمی در ترویج فرهنگ مطالعه ایفا می‌کنند (یاری، ۱۳۹۰).

مطالعه و کتابخوانی صرفاً ویژه قشر خاصی از جامعه نمی‌باشد. همگانی نمودن فرهنگ مطالعه علاوه بر برنامه‌ریزی دقیق و مناسب، نیازمند فعالیت کتابداران کتابخانه های عمومی در زمینه شناخت علایق و نیازهای جامعه استفاده کننده می باشد. از این رو کتابداران از ارکان اساسی ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی به شمار می روند. از سوی دیگر، ارائه خدمات جنبی هم پای خدمات اصلی در کتابخانه های عمومی، راه دیگری است که این کتابخانه‌ها جهت ترویج و تشویق مطالعه پیش گرفته‌اند.

۱-۱ بیان مسئله

یکی از مهم‌ترین عناصر ادامه حیات هر ملتی فرهنگ آن جامعه است. فرهنگ، مجموعه کلیتی است که در برگیرنده دانش، باور، هنر، اخلاقیات، قانون، سنت و هر قابلیت و عادت دیگری که انسان به عنوان عضوی از جامعه کسب می کند (بلینگتون، استرابریج، گرین سایدز و فیتزسیمونز^۱، ۱۳۸۰). پیشرفت هر جامعه در گرو پیشرفت و توسعه فرهنگ آن است و توسعه فرهنگی زیربنای توسعه همه جانبه است زیرا برای توسعه آن چه باید تغییر کند، فکر، اندیشه و رفتار انسان‌هاست.

در زمینه تعالی فرهنگی، شاخص های متعددی ایفای نقش می کنند که سطح دانش و آگاهی های عمومی و تخصصی افراد جامعه بیش از هر عاملی در آن اهمیت دارد. (حاجی میررحیمی، ۱۳۷۸).

در گذشته که درصد بی‌سوادی در کشورهای مختلف بالا بود، خواندن عنصر اصلی سوادآموزی به شمار می رفت اما بعدها که نسبت بی‌سوادی کاهش یافت و اکثریت مردم باسواد شدند، خواندن به عنوان عنصر اصلی و آگاهی بخش در فرآیند دموکراسی به شمار آمد. حال که مردم باسواد شده اند باید بخوانند تا بتوانند آگاهانه در اجتماع زندگی کنند (محبوب، ۱۳۹۱). در واقع مطالعه، ابزار اصلی افزایش دانش و آگاهی افراد جامعه است.

با توجه به جایگاه ویژه مطالعه در توسعه فرد و اجتماع و علیرغم تلاش‌های گسترده در زمینه ارتقاء وضعیت آن، هنوز در ایران فرهنگ مطالعه از وضعیت مطلوب و رضایت بخشی برخوردار نیست و این مسئله‌ای است که ذهن بسیاری از محققان و مسئولان فرهنگی کشور را مشغول کرده‌است و آنان را به چاره‌اندیشی واداشته است. شاید دلیل اصلی این عدم موفقیت، نگاه ساده و اجمالی به فرهنگ مطالعه است.

مطالعه، درک مطالب نوشته شده (چاپی و الکترونیکی) بدون کمک دیگران و فرهنگ مطالعه، مجموعه‌ای از باورها، قوانین و رفتارهای گروه‌های انسانی در رابطه با موضوع مطالعه است.

لی یو (۲۰۰۳) در پایان‌نامه خود که با استفاده از روش قوم‌نگاری تاریخی به بررسی تاریخ مطالعه در امپراتوری چین پرداخت، عناصر اصلی فرهنگ مطالعه را اینگونه بیان کرد: عادات مطالعه، طرز برخورد با کتاب، طرز تفکر نسبت به کتابخانه، رعایت اصول خواندن، متعلقات خواندن (مکان، امکانات و تجهیزات)، تصور نخبگان از مطالعه و نگرش عمومی به مطالعه. وی در هر دوره زمانی، مطالعه را براساس این عناصر مورد بررسی قرار داد.

فرهنگ مطالعه به دلیل وجود لایه ها و ابعاد مختلف دارای ماهیتی پیچیده است . همان گونه که صاحب نظران برای فرهنگ سه لایه «اجزای قابل لمس فره نگ (پوسته فرهنگ)، ارزش های حمایت شده و پندارهای اساسی فرهنگ» متصور شده اند (شاین، ۱۳۸۳)، حوزه مطالعه نیز که یکی از مظاهر فرهنگ است، می تواند دارای سه لایه : (۱) ارزش ها و باورها (۲) هنجارها و قواعد، و (۳) تظاهرات و جلوه ها باشد. منظور از لایه باورها و ارزش ها همان پندارها و نگرش های اساسی پیرامون مطالعه و عناصر مرتبط به آن، منظور از لایه هنجارها و قواعد همان ابزارها و راهکارهای تشویقی و تنبیهی جامعه برای سوق دادن جامعه به سوی مطالعه و منظور از لایه جلوه ها آن دسته پدیده هایی هستند که ظاهراً بر محیط حاکم اند و بطور ملموس و مستقیم با مطالعه ارتباط دارند (سالاری، ۱۳۹۱).

در کسب عادت مطالعه، احساس ضرورت خواندن و ترویج فرهنگ مطالعه، عوامل بسیاری که اغلب نیز بر یکدیگر تأثیر دارند، دخالت می کنند مانند خانواده، کودکان، مدارس، وسایل ارتباط جمعی، کتابخانه ها (آموزشگاهی و عمومی) و مانند آن.

کتابخانه ها از جمله نهادهای تأثیرگذار در شکل دهی عادت مطالعه افراد هستند. آشنایی با کتابخانه و فرهنگ مراجعه به کتابخانه می تواند با کتابخانه های آموزشگاهی که باید دارای تنوع موضوعی و محیطی دل چسب باشد شکل گیرد و پس از آن فرد در محیط جامعه ای بزرگ تر قدم به کتابخانه های عمومی بگذارد و از آن ها بهره گیرد.

کتابخانه های عمومی به عنوان نهادی عمومی در عرصه و فضای هر جامعه ایفای نقش می کنند و به عنوان سازوکاری حیاتی در فرآیند توسعه فرهنگی و اجتماعی جامعه شناخته شده اند (سعیدی فر، ۱۳۸۹).

طبق بیانیه ایفلا یکی از اهداف اصلی کتابخانه های عمومی، ایجاد و تقویت عادت مطالعه در افراد است (ایفلا / یونسکو^۱، ۱۹۹۴). کتابخانه های عمومی با فراهم آوری و امکان دسترسی آسان به منابع مختلف برای اعضا خود (از هر قشر، سن و جنس) و نیز با ارائه خدمات متنوع به آن ها در پی تحقق این هدف برآمده اند.

در ایران نهاد کتابخانه های عمومی کشور یکی از پیشگامان ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در کشور است. در سند چشم انداز ایران ۱۴۰۴ هجری شمسی، یکی از ویژگی های نهاد کتابخانه های عمومی این گونه بیان شده است : «جذاب، هدایت کننده اوقات فراغت و توسعه دهنده فرهنگ مطالعه و کتابخوانی با هدف جذب فراگیر مخاطب به ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان» (نهاد کتابخانه های عمومی کشور، اداره کل امور کتابخانه ها، ۱۳۹۱، ص ۳۰).

تاکنون برنامه ریزی ها و فعالیت های زیاد و متنوعی از سوی این نهاد با هدف ترویج فرهنگ مطالعه در کتابخانه ها و اماکن عمومی صورت گرفته است. همانطور که پیش از این گفته شد، با وجود این تلاش ها هنوز مسئولین از وضعیت مطالعه افراد جامعه راضی نیستند و این که آیا مشکل از برنامه ریزی ها، خدمات و عملکرد کتابخانه های عمومی است یا از جای دیگر، نیازمند بررسی و تحقیق می باشد.

به عقیده سالاری (۱۳۹۱) کتابخانه یکی از عوامل اصلی و تأثیرگذار بر سه لایه باورها، قواعد و جلوه‌های فرهنگ مطالعه است. بر همین مبنا به منظور انجام ارزیابی دقیق و کامل نقش کتابخانه های عمومی در ترویج فرهنگ مطالعه توجه به لایه‌های مختلف فرهنگ مطالعه ضروری است.

اداره کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان با زیر پوشش قرار دادن ۷ کتابخانه نهادی در مرکز و ۱۱ کتابخانه نهادی در حومه شهرستان رتبه اول را از نظر تعداد کتابخانه عمومی در استان کرمان داراست. اما هنوز مشخص نیست کتابخانه های عمومی این شهرستان تا چه میزان توانسته اند فرهنگ مطالعه و کتابخوانی را در بین مراجعان خود ترویج دهد؟ این کتابخانه ها در توسعه کدام یک از لایه های فرهنگ مطالعه نقش مؤثرتری ایفا می کنند؟ راهکارهای بکار گرفته شده توسط این کتابخانه ها تا چه حد توانسته فرهنگ مطالعه را در بین کاربران توسعه دهد؟

از آن جایی که کاربران کتابخانه عمومی بهترین منبع برای سنجش میزان موفقیت این نهاد در ترویج فرهنگ مطالعه می باشند، در این پژوهش سعی بر آنست با تکیه بر روش علمی، نقش کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در توسعه لایه‌های سه‌گانه فرهنگ مطالعه از دیدگاه کاربران آن‌ها بررسی شود.

۱-۲ اهمیت و ضرورت پژوهش

بررسی‌ها نشان داده است که مطالعه و کتابخوانی وضعیت مطلوبی در ایران ندارد و عمدتاً مردم ایران از خرید و یا مطالعه کتاب گریزانند و اقدامات لازم و جدی جهت ترویج و اشاعه فرهنگ مطالعه در جامعه صورت نگرفته است (سعیدی‌فر، ۱۳۸۹). در جوامع پیشرفته اهمیت مطالعه و خواندن مطالب مختلف بر مردم آشکار شده ولی در کشور ما مطالعه به صورت موضوع چندان جدی تلقی نشده است و نیاز به مطالعه برای مردم کمتر یک نیاز واقعی به حساب می‌آید (معرف‌زاده و ایرجی، ۱۳۸۹).

برای رفع موانع و ایجاد زمینه و بستر لازم جهت ترویج و توسعه فرهنگ مطالعه در جامعه نهادهای مختلفی باید با برنامه‌ریزی‌های دقیق به سوی این هدف حرکت کنند. برخی از پژوهش‌هایی که در زمینه عوامل ترغیب کننده و بازدارنده مطالعه انجام شده است مانند پژوهش بحرانی (۱۳۷۹) و صبایی و بزرگ‌پیمان (۱۳۸۲)، کتابخانه‌های عمومی را یکی از عوامل اصلی و اثرگذار بر فرهنگ مطالعه معرفی کرده‌اند. اما به ندرت پژوهشی در زمینه نقش این کتابخانه‌ها در توسعه فرهنگ مطالعه انجام شده است. این پژوهش راهی است برای سنجش میزان موفقیت نهاد کتابخانه های عمومی کشور در اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌هایی که با صرف هزینه‌های زیاد انجام می‌گیرند و فرصتی است برای صرفه جویی در هزینه‌ها و طراحی برنامه های بهتر و مفیدتر. به عبارت دیگر، نتایج این پژوهش می تواند در برنامه‌ریزی‌های آینده نهاد کتابخانه های عمومی مورد استفاده قرار گیرد. مسؤولان و کتابداران کتابخانه‌های عمومی نیز می‌توانند با بهره‌گیری از نتایج این پژوهش به طراحی و اجرای برنامه‌هایی جهت توسعه فرهنگ مطالعه در سطح کتابخانه خود اقدام نمایند. همچنین این نتایج می‌تواند در بها دادن به کتابخانه‌های عمومی در برنامه‌های توسعه‌ای کشور، به عنوان یک نمونه موثر واقع شده و به افزایش کمیت و بهبود کیفیت عملکرد کتابخانه‌های عمومی منجر شود.

۳-۱ هدف پژوهش

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی نقش کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران است. در همین راستا و به منظور رسیدن به هدف اصلی پژوهش، اهداف فرعی زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

- بررسی نقش کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در توسعه لایه باورها و ارزش های فرهنگ مطالعه
- بررسی نقش کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در توسعه لایه قواعد و هنجارهای فرهنگ مطالعه
- بررسی نقش کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در توسعه لایه تظاهرات و جلوه های فرهنگ مطالعه
- تعیین نقش متغیرهای جنسیت، سن و سطح سواد در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان

۴-۱ سؤال های پژوهش

۱. از دیدگاه کاربران تا چه حد کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در بهبود باورهای آنان نسبت به مطالعه و عناصر مرتبط به آن و تبیین ارزش های مطالعه مؤثر واقع شده اند؟
۲. از دیدگاه کاربران تا چه میزان کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در اجرای قواعد و راهکارهای توسعه فرهنگ مطالعه مؤثر واقع شده اند؟
۳. از دیدگاه کاربران، کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان تا چه حد موجب بهبود لایه جلوه های فرهنگ مطالعه در میان کاربران خود شده اند؟

۵-۱ فرضیه های پژوهش

۱. نقش کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در توسعه فرهنگ مطالعه در بین کاربران خود کم تر از حد مطلوب است.
۲. بین میانگین نمرات حاصل از نقش کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در لایه های مختلف فرهنگ مطالعه تفاوت معنادار وجود دارد.
۳. بین میانگین نمرات حاصل از نقش کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در توسعه فرهنگ مطالعه براساس متغیر جنسیت تفاوت معنادار وجود دارد.
۴. بین میانگین نمرات حاصل از نقش کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در توسعه فرهنگ مطالعه در بین گروه های سنی مختلف تفاوت معنادار وجود دارد.

۵. بین میانگین نمرات حاصل از نقش کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان در توسعه فرهنگ مطالعه براساس مدارک تحصیلی کاربران تفاوت معنادار وجود دارد.

۱-۶ تعاریف عملیاتی مفاهیم

کتابخانه‌های عمومی

منظور کتابخانه‌هایی است که به موجب قانون زیر نظر نهاد کتابخانه های عمومی شهرستان کرمان اداره می‌شوند، تمام یا بخشی از بودجه آنان توسط بودجه عمومی کشور تأمین می‌گردد و تمامی اقشار جامعه می‌توانند عضو این کتابخانه‌ها شوند.

فرهنگ مطالعه

در این تحقیق منظور از فرهنگ مطالعه، عادت به مطالعه و کلیه عوامل و عناصری (نگرش‌ها، باورها، قواعد و رفتارها) است که در رابطه با موضوع مطالعه است و وضعیت مطالعه جامعه را مشخص می‌سازد.

کاربران

منظور اعضای است که کارت عضویت آن‌ها تا پایان شهریورماه ۱۳۹۲ دارای اعتبار است و سن آن‌ها بالای ۱۵ سال می‌باشد.

فصل ۲

مبانی نظری

و

پیشینه پژوهش

مقدمه

مبانی نظری موضوع مورد مطالعه این پژوهش و پیشینه های پژوهشی مربوط به آن از مرور نوشته ها حاصل می شود. در این فصل به دو مبحث مبانی نظری و پیشینه پژوهش پرداخته می شود. هدف از مبانی نظری پژوهش شناسایی، تشریح و تبیین بنیادهای نظری پژوهش حاضر است. در این بخش پس از معرفی مفاهیم اساسی این پژوهش مانند مطالعه و فرهنگ، رابطه بین فرهنگ و مطالعه، چیستی فرهنگ مطالعه و لایه های آن تبیین می شود. و در ادامه بحث، تلاش می شود مباحث عمده مربوط به کتابخانه های عمومی از این دیدگاه تشریح گردد.

۱-۲ مطالعه

در فرهنگ معین، مطالعه این گونه تعریف شده است: «۱. به دقت نگرستن به چیزی برای وقوف به آن ۲. خواندن کتاب یا نوشته ای و فهمیدن آن ۳. نگاه در چیزی برای وقوف به آن ۴. قرائت نوشته ای برای درک آن» (معین، ۱۳۷۵، ج.۳، ص. ۴۱۹۵). و در فرهنگ عمید ائ تعاریف برای مطالعه آمده است: «۱. اطلاع یافتن از چیزی با ادامه نظر در آن ۲. خواندن کتاب یا نوشته دیگر و دقت کردن در آن» (عمید، ۱۳۷۹، ج.۲، ص. ۱۸۱۸).

در مفهوم عمیق تر «مطالعه به معنای به دقت نگرستن در هر چیزی برای واقف شدن به آن است و از مطالعه یک واژه عربی است که ریشه آن «طلع» به معنای برآمدن و نمایان شدن می باشد. بنابراین مطالعه یک فعالیت مفید برای درک کردن و اطلاع یافتن از موضوعی است، خواه از طریق خواندن نوشته باشد یا از طریق دیدن منظره، حالت و یا حادثه ای. چرا که در تمام این موارد انسان از مسایل و مطالبی

آگاهی می‌یابد و چیزه ایی را می‌فهمد. به بیان دیگر، مطالعه یعنی خواندن و یا باز خواندن یک قطعه، یادداشت برداشتن و مطالب را بررسی کردن و در اهمیت قرار دادن» (بابایی اربوسرا، ۱۳۸۸، ص. ۹).

اکانلکون^۱ (۱۹۹۹) مطالعه را یک فرآیند پیچیده می‌داند که در آن از طریق اتصال چشم و فکر می‌توان نمادهای نوشته شده را درک کرد.

آدلر و ون درون^۲ (۱۳۷۱) نیز مطالعه را کسب اطلاعات یا فهمیدن مطالب و نتیجه آن را ادراک و فهم بیشتر انسان دانسته‌اند.

به طور کلی، مطالعه جریانی است که در آن فرد با دقت و تمرکز در مطلب نوشته شده یا چاپ شده موجب افزایش آگاهی و دانش خویش می‌شود.

۲-۱-۱ اهمیت و جایگاه مطالعه در فرهنگ دینی و ملی

در فرهنگ پربار اسلامی، کتاب و مطالعه آن پایگاهی بس ارجمند دارد. چون آنان که کتابهای بیشتری می‌خوانند به لحاظ کیفی، عمرشان بسیار طولانی تر از چیزی است که شناسنامه هایشان نشان می‌دهد و افراد بدون مطالعه علیرغم افزایش سن، کودک باقی می‌مانند. به همین جهت است که در اسلام یک ساعت تفکر بهتر از هفتاد سال عبادت تلقی شده است و در بیان اهمیت مطالعه و خواندن در اسلام همین بس است که اولین آیه ای که بر پیامبر (ص) نازل شد خود تأکید بر خواندن داشت. «اقرأ باسم ربك الذی خلق»^۳. همچنین دین مبین اسلام، ترقی جامعه و یافتن شناخت بر وجود حق را در گرو مطالعه افراد می‌داند. (امانی، ۱۳۷۶)

قرآن راه رسیدن به رستگاری ابدی را در گرو مطالعه و تفکر و اندیشه زیاد می‌داند و مطالعه و تفکر در پدیده‌های جهان را مقدمه ای برای درک حقایق و قدرت پروردگار برمی‌شمارد. در همین راستا قرآن کریم می‌فرماید: «انما یخشی الله من عباده العلموا ان الله عزیز غفور»^۴ (... و از میان بندگان تنها افراد دانا از خدا می‌ترسند، حقیقتا که خداوند عزیز و بخشنده است) (مرادمند، ۱۳۸۹).

در دین مبین اسلام هیچگونه محدودیت زمانی، مکانی و مادی برای کسب علم و دانش لحاظ نشده است و برای جویای علم و آگاهی، مقام والایی منظور شده است (حاجی میررحیمی، ۱۳۷۸).

رسول اکرم از اسیر مشرک می‌خواست برای آزادسازی خود ده تن از مسلمانان را خواندن و نوشتن بیاموزد. این چیز شگفت‌انگیزی است به ویژه در آن زمانی که بی سوادی منتشر و فراگیر بود. خواندن، نوشتن و علم آموزی برای هر امتی که خواهان نهضت، پیشرفت و توسعه باشد، نیازهایی ضروری است (سرجانی و زمان پور، ۱۳۸۸).

1 . Ocanlokun

2 . Adler and Van Doron

۳. سوره علق، آیه (۱)

۴. سوره فاطر، آیه (۲۸)

فردی که بخواهد از سرگذشت خوب و بد انسان های زمان قبل اطلاعی به دست آورد باید خواندن و نوشتن را بداند تا بتواند از تجربه های گذشتگان پند گیرد و از مزایای عمرهای طولانی و همین عمرهای کوتاه فعلی بهره مند شود (ارگانی بهبهانی حائری، ۱۳۸۵).

با وجود آیات و روایات بسیار در اهمیت مطالعه و کتابخوانی و تأکید دین مبین اسلام بر این موضوع و همچنین تلاش های نهادهای مختلف دولتی و فرهنگی کشور هنوز در فرهنگ ملی ما، مطالعه و کتابخوانی به جایگاه واقعی خود دست نیافته و مطالعه در زندگی افراد جامعه به صورت یک عادت در نیامده است.

در ایران، مطالعه بیشتر با اهداف آموزشی انجام می گیرد و اغلب افرادی که مطالعه می کنند دانشجویان و پژوهشگرانی هستند که برای دستیابی به درجه علمی بالاتر تلاش می کنند. در حالی که لازمی توسعه کشوری با این غنای فرهنگی این است که مطالعه به نیاز دائمی همه افراد جامعه تبدیل شود.

۲-۱-۲ انگیزه ها و اهداف مطالعه

انگیختن به معنی به حرکت درآوردن موجود زنده است. در واقع هر عاملی که باعث فعالیت یک موجود زنده شود نوعی انگیزش محسوب می شود. انگیزش یک مفهوم وسیع است و دربرگیرنده نیازها، علائق، ارزش ها، گرایش ها، اشتیاق ها و مشوق هاست و منبع ارضای نیازها و رغبت ها محسوب می شود. (قناویزچی و داورپناه، ۱۳۸۶)

مطالعه یک فرآیند هدفدار است. آدمی به وسیله مطالعه با اندیشه های دیگران ارتباط برقرار می کند. این برقراری ارتباط با اندیشه های دیگران، ممکن است با اهداف و انگیزه های مختلفی صورت گیرد:

ارضای نیاز: انسان فطرتاً موجودی نیازمند است و برای ارضای نیازهای متعدد و متنوع خود راه های مختلفی را پیش می گیرد. در یک جامعه مطالعه گرا، مطالعه راه منطقی و مناسب برای ارضای نیازهاست و مطالعه ممکن است به طور مستقیم (با مطالعه نیازهای روحی و ذهنی افراد برآورده شود) و یا غیر مستقیم (افراد در میان نوشته ها راهی مناسب برای ارضای نیاز خود پیدا کنند) موجب برآوردن نیازها شود.

علاقه: عشق و علاقه به مطالعه یک عادت پسندیده است که در دوران کودکی در افراد شکل می گیرد. در ایجاد این علاقه و تبدیل آن به نیاز معنوی کودک و نوجوان، خانواده نقش اساسی را ایفا می کند. علاقه به مطالعه آن را به یکی از لوازم لذت بخش زندگی تبدیل می کند به طوری که اگر یک روز انجام نشود شخص احساس کمبود و کسالت می کند.

حس کنجکاوی: خداوند متعال حس کنجکاوی و روحیه ی حقیقت جویی را به صورت فطری در وجود تمامی انسان ها قرار داده است و به همین دلیل انسان همواره به دنبال کشف علت پدیده ها و شناسایی محیط پیرامون خود است. مطالعه راهی مناسب برای پاسخگویی به ندای حقیقت جوی انسان و حس کنجکاوی اوست.

انجام بهتر کارها: گاهی اوقات هدف از مطالعه، کسب آگاهی برای انجام بهتر کارهاست. یادگیری و کسب مهارت در انجام امور روزمره باعث افزایش کیفیت، صرف هزینه و انرژی کمتر و کاهش مدت زمان انجام کار می‌شود. همچنین مطالعه انسان را از وظایف، مسئولیت‌ها و نقش‌های وی آگاه و او را برای انجام بهتر هر یک از آنها آماده می‌سازد.

دستیابی به جایگاه و موقعیت بهتر: افراد برای پیش رفتن در موقعیت‌های مختلف راه‌های متنوعی را برمی‌گزینند. در بسیاری از جوامع، مطالعه شاهراه دستیابی به جایگاه علمی، شغلی و اجتماعی بالاتر است. افراد با مطالعه و افزایش دانش عمومی و تخصصی و در نهایت افزایش مهارت‌های خود گوی سبقت را از رقبای خود می‌ربایند و در موقعیتی بهتر قرار می‌گیرند. همچنین در جوامع توسعه یافته افراد کتابخوان و اهل مطالعه خود جایگاهی بس ارزشمند دارند.

پر کردن اوقات فراغت: علاوه بر مواردی که ذکر شد مطالعه ممکن است برای برخی از افراد به سرگرمی تبدیل شود. کتاب و کتابخوانی بهترین فعالیت برای پر کردن مفید اوقات فراغت است. اگر افراد از دوران کودکی به مطالعه عادت کنند، مطالعه لذتبخش‌ترین فعالیت آن‌ها در اوقات فراغت می‌شود. به طور کلی در منابع مختلف انگیزه‌ها و اهداف مطالعه اینگونه مطرح شده‌اند:

- برای دستیابی به اطلاعات روزآمد و جاری
- برای جوابگویی به خواسته‌ها و تقاضاهایی که برای تبعه خوب بودن لازم است.
- برای انجام دادن وظیفه
- برای پر کردن اوقات فراغت
- برای ارضای نیازهای ذهنی
- برای ارضاء و تسکین نیازهای روحی
- برای توسعه مهارت‌های حرفه‌ای و شغلی
- برای اصلاح خود و نفس خویشتن
- برای ادای فرایض دینی بر حسب عادت (مزینانی، ۱۳۸۶، ص. ۲۵۹)
- برای رهایی از احساس حقارت و کم بینی و افزایش اعتماد به نفس (اشرفی ریزی، ۱۳۸۳، ص. ۱۷۰)
- برای پاسخگویی به نیازهای آموزشی
- برای انجام کارهای پژوهشی.

اسٹیگر ۱ (۱۳۷۰) انگیزه‌های مطالعه را اینگونه برمی‌شمارد:

عادت، وظیفه، گذراندن وقت، آگاهی از مسائل جاری، ارضای میل شخصی، نیاز زندگی روزمره، افزایش میزان علائق و سرگرمی‌ها، ارضای علائق ذوقی و حرفه‌ای و وسعت بخشیدن به این نوع علائق، ارضای نیازهای شخصی، ارضای نیازهای اجتماعی - شهری به عنوان یک شهروند، رشد عمومی از جمله ارتقاء سطح فرهنگی، ارضای نیازهای مبرم فکری، ارضای نیازهای مبرم روحی و معنوی.